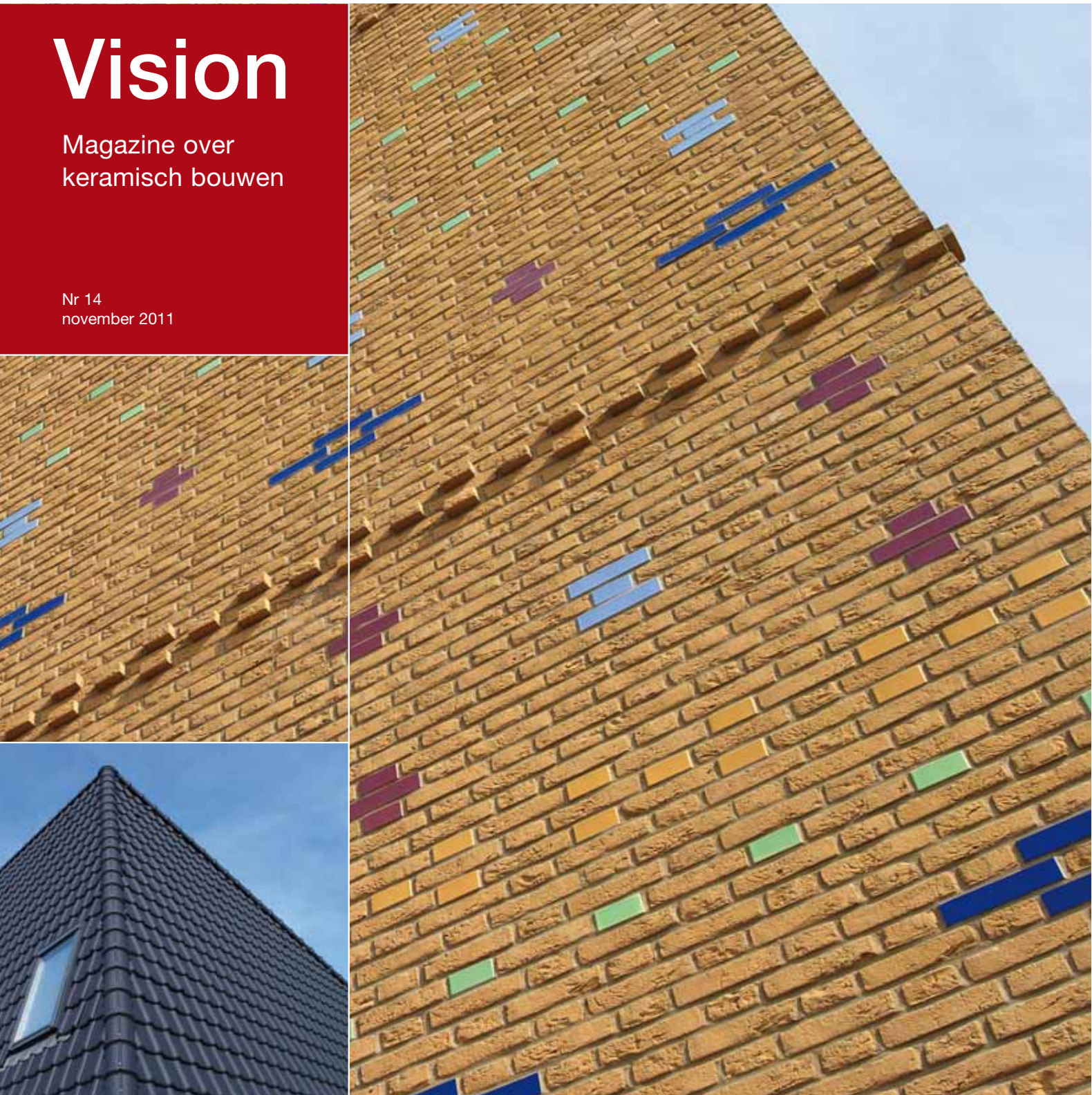

Vision

Magazine over
keramisch bouwen

Nr 14
november 2011

COLOFON

Vision is een uitgave van:

Wienerberger B.V.
Hogeweg 95
Postbus 144, 5300 AC Zaltbommel
T 0418 - 59 71 11
F 0418 - 59 12 92
info.nl@wienerberger.com
www.wienerberger.nl

Redactie

Tanja Bongers
Geert Kamps
Rob Mulder
Jolanda Stam

Met redactionele medewerking van:

Caroline Kruit, Barbara Heijl

Fotografie

BouwhulpGroep, Eindhoven (p. 4-6)
Ruud Peijnenburg, 's-Hertogenbosch (overige)

Vormgeving

SpringDesign, 's-Hertogenbosch

Oplage

5000, verspreid onder architecten
en ontwerpers

Idee?

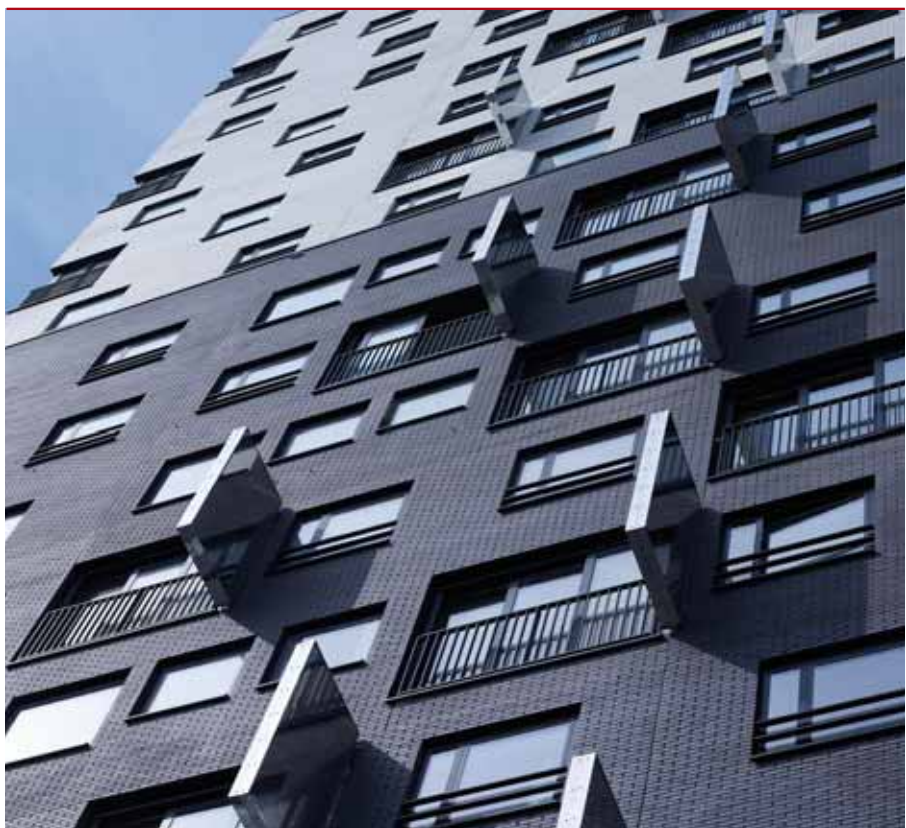
Heeft u suggesties over projecten
die aandacht verdienen in deze uitgave?
Laat het ons dan weten via
info.nl@wienerberger.com

Niets uit deze uitgave mag zonder
toestemming van de uitgever worden
gekopieerd of gedupliceerd.

VOORWOORD

Roeien met de riemen die je hebt. Als er een thema is voor deze Vision, zou dat zomaar dit spreekwoord kunnen zijn. We bouwen al eeuwen met keramische materialen, maar de mogelijkheden ervan zijn nog lang niet uitgeput. En we kunnen nog flink doorroeien, zo laten de projecten in deze uitgave zien! Elk project toont op een eigen manier hoe de architecten erin zijn geslaagd om met eenvoudige middelen een gebouw karakter te geven. Soms gaat het om een accent, gemaakt met een bijzondere baksteen, zoals bij de entreepartij in Cuijk of de patronen bij de woningen in Rotterdam. Bij andere projecten zien we hoe een huid van keramiek de vorm van het gebouw accentueert, bijvoorbeeld door plafonds en trappen met baksteen te bekleden. Patronen in het metselwerk hoeven niet ingewikkeld te zijn om een effect te bereiken, zo tonen de Cultuurfabriek in Veenendaal en de woningen in Vlissingen. Het inventief omgaan met een materiaal dat je zo goed kent levert telkens weer interessante details, vlakken en patronen. En dat alles is in woord en beeld vastgelegd in deze Vision, zodat we ook jaren later nog weten "hoe het zit". Als het aan Martin Liebrechts ligt, wordt elk project gedocumenteerd. Voor nu, maar vooral ook voor later. Om koers te geven aan de bestaande bebouwing, wanneer de riemen er nog steeds zijn, maar de techniek van het roeien ongetwijfeld is veranderd.

Redactie Vision

INHOUDSOPGAVE

Interview met Martin Liebregts

Nieuwe samenwerkingsverbanden ontdekken 4

Woonblokken, Groningen

Compacte sculpturen 8

Dienstencentrum, Cuijk

Markant kroonjuweel 12

Woon- en werktoren La Liberté, Groningen

Dynamiek in contrasten 16

Woningen Walstein, Harderwijk

Karakteristieke kappen 18

Museum de Cultuurfabriek, Veenendaal

Historisch breiwerk 22

Romertoren, Venlo

Krachtig baken 26

Eengezinswoningen, Vlissingen

Optimistisch en zorgvuldig 30

Woonblokken Nieuw Crooswijk, Rotterdam

Sierlijk dessin 32

Heren van Ambacht

Nieuwe samenwerkingsverbanden ontdekken

Eerder dit jaar verscheen het 'Manifest Renovatievisie 2050', een document waarin zeventien toeleverende bedrijven hun aanpak van en aandeel in het duurzaam renoveren van woningbouw toelichten. Het document werd geregisseerd door Martin Liebrechts, architect en directeur van de BouwhulpGroep. Het is een van de initiatieven van het bureau om de dialoog en samenwerking in de bouwkolom te bevorderen. Maar wie denkt dat het bij de BouwhulpGroep en Liebrechts alleen om publiceren draait, heeft het mis. 'Het architecten- en adviesbureau is nog steeds onze kernactiviteit. Schrijven vind ik leuk, het is een hobby. En voor de marketing kan het ook geen kwaad.'

De lijst met nevenactiviteiten van Martin Liebrechts is lang. Maar de directeur van de BouwhulpGroep haast zich om te zeggen dat zijn dagelijkse werkzaamheden als architect en bouwkundige nog steeds kernactiviteit zijn. Het hoofdredacteurschap van Renda (vakblad en site over renovatie van woningbouw), zijn blogs op bestaandewijk.nl en bestaandewoningbouw.nl, zijn rol als regisseur van de beurs Renovatie (maart 2012 in Den Bosch) en de publicaties die met regelmaat verschijnen doet hij 'erbij' en 'voor de liefhebberij'.

Juist door de vele petten die Liebrechts op heeft, ziet hij als geen ander de veranderingen en uitdagingen in de hedendaagse ontwerppraktijk. 'De tijd dat projecten bestonden uit een programma van eisen van de opdrachtgever, een stapel tekeningen van de architect en vervolgens de werkzaamheden van de aannemer, is echt voorbij', stelt Liebrechts. 'Er zijn en komen nieuwe samenwerkingsverbanden en de rollen van de verschillende partijen daarin veranderen en kunnen wisselen. De architect is niet langer bouwmeester, je kunt niet meer spreken van één regisseur: er is een collectief bouwmeesterschap. Voor elk project moeten de partijen met elkaar daar een sleutel voor bedenken. Dat betekent veel praten en kennis hebben van elkaars vakgebied!'

Bestaande bouw

Martin Liebrechts is in Eindhoven opgeleid tot architect. Met zijn BouwhulpGroep - gevestigd op steenworp van de universiteit - heeft hij in de loop der jaren een aantal specialismen ontwikkeld. De bestaande stad is het werktein: 'Van de stedenbouw tot de keukenkast' licht Liebrechts

toe. Bij de BouwhulpGroep werken op dit moment 18 mensen; architecten en bouwkundigen. Liebrechts: 'De nadruk binnen ons kantoor ligt op renovatie en alles wat daarmee samenhangt. Toch komt er regelmatig ook nieuwbouw voorbij, bijvoorbeeld als invulproject in een grotere gebiedsontwikkeling.' Een flink deel van de tijd binnen het bureau wordt besteed aan onderzoek en studie. 'Als bedrijf moet je je constant vernieuwen en altijd kennis verzamelen', zo stelt Liebrechts. 'Op basis van die kennis is het mogelijk om strategieën te formuleren. Zeker als je werkt binnen een bestaande context - bijvoorbeeld een woonwijk uit de jaren zeventig of tachtig - moet je op verschillende niveaus analyses doen: op wijkniveau, gebouwniveau, tot op het niveau van materiaal en details.'

Het ontwikkelen van een specialisme zou je kunnen zien als een overlevingsstrategie, zo vertelt de oprichter van de BouwhulpGroep. 'Je kunt niet overal meer verstand van hebben, daarvoor is de bouw te complex. Ik zie twee richtingen waarin een specialisme is te ontwikkelen: je kunt vakkennis over een specifiek deel van het proces of gebouw verzamelen of je verdiepen in een bepaalde opgave. Wij hebben gekozen voor het laatste: de bestaande bouw. De integrale visie die we ontwikkelen en het brede

Martin Liebrechts

onderzoek dat we doen op dit gebied zijn een toegevoegde waarde in een samenwerkingsverband of project.'

Onderzoeken, samenwerken

Vrijwel bij elk project wordt Liebrechts ermee geconfronteerd dat er van bestaande woningen en wijken heel weinig documentatie voorhanden is. 'Dat is echt een kennisgebrek! Er is in het verleden heel weinig gedocumenteerd. Bij elk nieuw project worden we het bos in gestuurd.' De mentaliteit van overheid en vastgoedbeheerders was tot voor een aantal jaren geleden ook onverschilliger. Liebrechts: 'In het verleden werd veel sneller tot sloop over gegaan. Voldeed het niet meer, weg ermee. Iedereen begint nu te beseffen dat slopen geld kost. Er is geen belegger die nu nog woningen sloopt.'

Het documenteren van woonwijken is daarom een belangrijke taak binnen de BouwhulpGroep. 'We brengen in kaart en ontwikkelen strategieën', vertelt Liebrechts. Dat gebeurt niet uitsluitend op projectbasis, maar ook in onderzoeks-trajecten die door het bureau zelf zijn opgezet. Via Renda, eigen publicaties en de blogs worden de resultaten naar buiten gebracht. Bovendien houdt de BouwhulpGroep met regelmaat masterclasses en bijeenkomsten. Want communiceren en samenwerken is de enige manier om tot geslaagde projecten te komen, aldus Liebrechts. 'Je moet je ideeën toetsen aan de praktijk. Dat kan alleen met kennis afstemmen en een netwerk creëren. Niet alleen digitaal, maar ook in persoon. Dat is minstens zo belangrijk. De kunst is om gezamenlijk de opgave goed te stellen. Al pratende ontdek je wat de goede antwoorden zijn.'

Manifest, Pamflet, Ideeënboek

Een recent initiatief van de BouwhulpGroep is de ontwikkeling van het Manifest Renovatievisie 2050. Hierin vertellen zeventien toeleverende partijen hoe zij met hun producten, productieprocessen en dienstverlening een bijdrage leveren aan een betere kwaliteit van de bestaande bouw.

'Manifest Renovatievisie 2050', Coalitie Bestaande Woningbouw, samenstellers en eindredactie Martin Liebrechts en Yuri van Bergen, BouwhulpGroep B.V., uitgegeven door Aeneas, 2011, www.aeneas.nl (gratis te downloaden van deze site).

Wienerberger was een van de partijen die hier aan deelnam. Liebrechts: 'We hebben de bedrijven gevraagd om een visie te geven op het kwaliteitsniveau van hun aanbod in relatie tot het aspect tijd. Vrijwel elke aanpak is anders, zo blijkt uit het manifest. Toch moeten we met elkaar een taal ontwikkelen en een strategie bedenken om de 7,2 miljoen woningen in ons land op niveau te houden. Het is interessant om dan in stappen in de tijd - vijftien, dertig en vijftig jaar - te kijken naar het kwaliteitsniveau van bouwcomponenten.'

Ook met aannemers is de BouwhulpGroep dit onderwerp aan het onderzoeken. 'Deze keer wordt het geen manifest, maar een pamflet. Ook de bouwers moeten projectoverschrijdend hun prestatievelden omschrijven. Kernwoorden daarbij zijn product, proces, samenwerking - slim, snel, integraal en betaalbaar. Het is zo belangrijk om inzicht te krijgen in elkaars motieven!', stelt Liebrechts. Het derde onderzoek staat op stapel, deze keer met woningcorporaties. De insteek is nog niet gedetailleerd omschreven, maar Liebrechts stuurt aan op een ideeënboek. 'Met woningtypes als oplossingsprincipe voor de bestaande voorraad.'

Dongen

'Het gebouw en zijn duizend vaders. Het verhaal van nieuwbouwproject De Heren van Ambacht in Vlaardingen', redactie Martin Liebrechts en Sandra Arts, BouwhulpGroep B.V., uitgegeven door Aeneas, 2010, www.aeneas.nl.

Venustas

Zorgvuldigheid is geboden als het gaat om bestaande woningen, zo waarschuwt Liebrechts. 'Als iemand een huis uit de jaren 1960-1970 koopt, denkt hij niet aan sloop op korte termijn. Particuliere woningbezitters kopen een woning om er jaren in te wonen en zien het ook als een investering. Sloop is niet aan de orde.' De technische en financiële toetsingskaders voor bestaande gebouwen zijn veranderd. 'Er is al ontzettend veel gesloopt. Van de vooroorlogse sociale woningbouw is bijvoorbeeld een kwart gesloopt. Het overgebleven deel maakt twee procent van onze woningvoorraad uit en heeft een bijna monumentale status. Als die woningen een bepaalde uitstraling hebben of een cultuurhistorische waarde, dan wordt daar de strategie op gemaakt. Maar in alle gevallen is er gedegen onderzoek nodig. Zoals Vitruvius de kwaliteit van een gebouw omschreef: firmitas, utilitas, venustas. Het moet stevig, functioneel zijn en schoonheid hebben. Dat laatste zie ik zeker niet uitsluitend in de betekenis van "mooi zijn": een gebouw moet een reden hebben om op te vallen: nostalgie, romantiek, eigenheid, een betekenis in cultuurhistorische

context. Het mooie is dat iedereen hier verstand van heeft, ook niet-bouwkundigen. Het is ook goed te relativiseren: bijna iedereen kan de cultuurhistorische waarde van een Trabantje herkennen, maar alleen een echte verzamelaar wil erin rijden.'

1000 vaders en die ene steen

Het nieuwbouwproject De Heren van Ambacht in Vlaardingen was voor Liebrechts aanleiding om eens zorgvuldig alle aspecten van een project vast te leggen. Het boek "Het gebouw en zijn duizend vaders" verscheen in 2010 en vertelt in woord en beeld het verhaal over het ontwerp van de BouwhulpGroep en de uitvoering van deze galerijflat en alle mensen die meewerkten aan de totstandkoming. Liebrechts: 'Het idee voor dit boek kwam toen ik mijn eigen huis kocht en niet kon achterhalen waar de stenen in de gevel vandaan kwamen. Voor het project in Vlaardingen gingen we "klei proeven" bij een steenfabriek en ik besloot om alles vast te gaan leggen. Zo is het idee voor het boek ontstaan: je vertelt het verhaal van al die mensen die meewerken, de mensen die er wonen. De mensen gaan weer verder, vertrekken, en wat achter blijft zijn de stenen. Daardoor krijgen ze een verhaal.'

Voor het project in Vlaardingen - vervangende nieuwbouw in een bestaande context - bleek de keuze voor een steen cruciaal. 'Alles in dat gebouw is op die steen gebaseerd. De kleur, textuur en detaillering zijn erop afgestemd. We vonden eerst de steen en zijn daarmee het verhaal over het gebouw gaan vertellen.'

Mooi maken

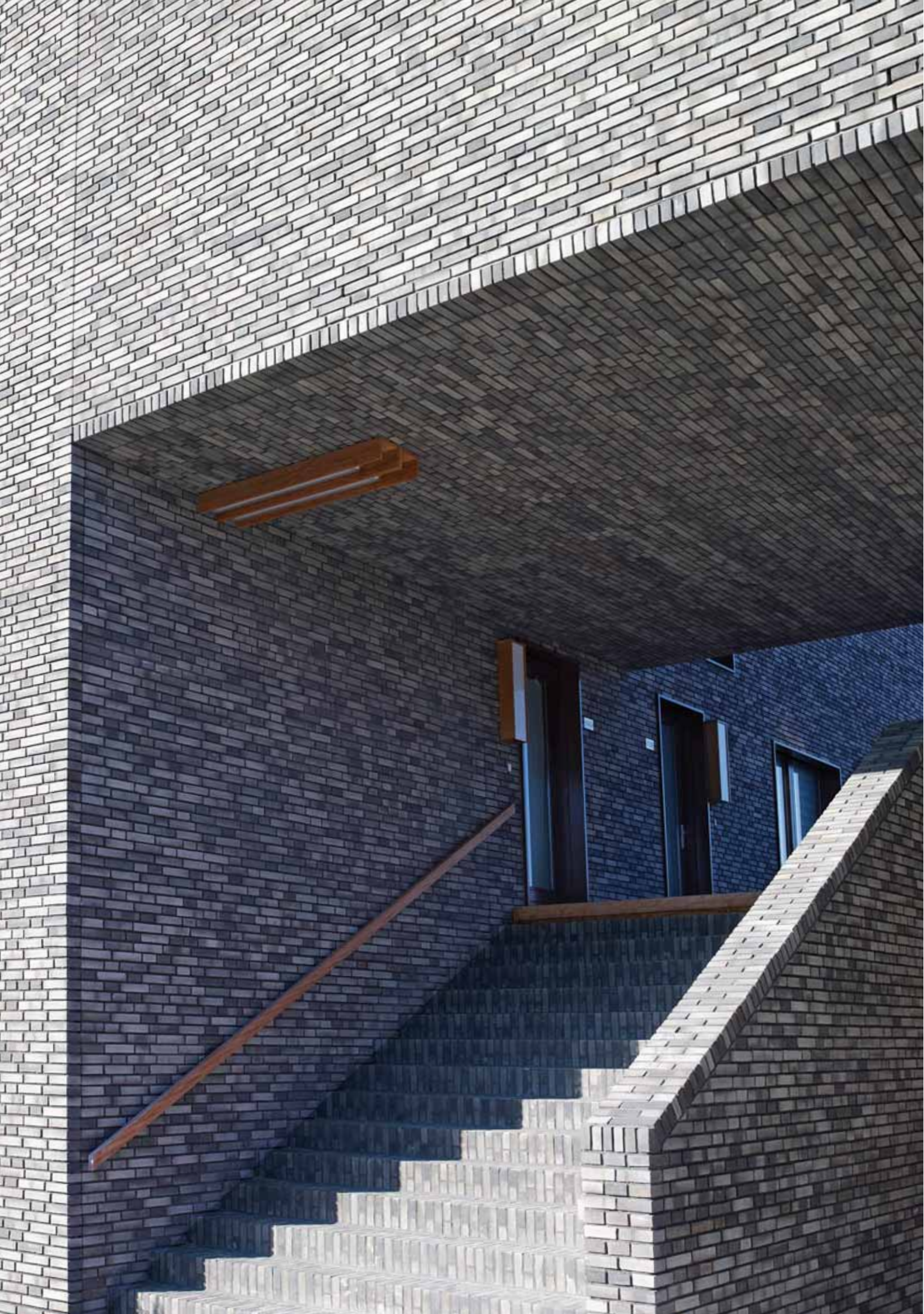
Liebrechts noemt zich propagandist van baksteen. 'Bakstenen en dakpannen gaan lang mee. In opgaven rond de bestaande voorraad komen we het wel eens tegen dat we metselwerk moeten vervangen. Maar meestal is het een kwestie van een kopgevel met nieuw metselwerk, om het hele blok meer uitstraling te geven. Of je zet nieuw metselwerk in om de eentonigheid te doorbreken. In het verleden zijn hele wijken opgetrokken uit sober metselwerk met slechts één partij stenen. Dan kan je veel doen door een aantal kop- en voorgevels te vervangen met nieuw metselwerk.'

Met een mooie gevel gaat een gebouw langer mee. 'De neiging om de binnenkant aan te passen en te verbeteren is groter als de gevel heel erg mooi en nog goed is', stelt Liebrechts. 'Ik vind dat we daar ook onze les uit moeten trekken voor de manier waarop we de binnenkant van woningen detailleren. In oudere gebouwen is de detaillering van het interieur het bewaren waard. De huizen van nu zijn heel sober - plintjes, bijna geen aftimmering. Vervolgens gaat iedereen dure spullen kopen om het leuk te maken. Ik zie dat ook als een opgave: om de binnenkant van een woning ook tot de verbeelding te laten spreken. Daar zullen mensen veel zuiniger op zijn.'

Door Ir. Caroline C. Kruit

Nieuwspoor

Compacte sculpturen

Midden in een ecologische zone aan het Reitdiep in Groningen verrijzen drie geheel vrijstaande woonblokken als sculpturen in het groene landschap. Om het groen zoveel mogelijk intact te laten, zijn de 39 grondgebonden woningen samengevoegd tot compacte bouwblokken. De parkeerplaatsen en buitenruimten van de woningen bevinden zich - om dezelfde reden - binnen de blokken. De sterke, eenduidige vorm van de blokken wordt benadrukt door het antracietkleurige metselwerk van de gevels.

Architectenbureau Onix kreeg de opdracht om voor deze groene plek binnen de stadsgrenzen van Groningen een compact ontwerp te maken voor een programma met grondgebonden woningen. Ieder bouwblok is opgebouwd uit twee rijen woningen met er tussenin, op de begane grond, overdekte parkeerplaatsen. De overkapping van de parkeerruimte vormt op de eerste verdieping een houten dek dat alle woningen met elkaar verbindt. Aan het dek liggen de woonkeukens en de bezoekersentrees van de woningen. Dit gemeenschappelijke hof biedt, een voor elk blok uniek uitzicht op het Reitdiep. Alle woningen zijn zowel georiënteerd op het hof als op de groene omgeving.

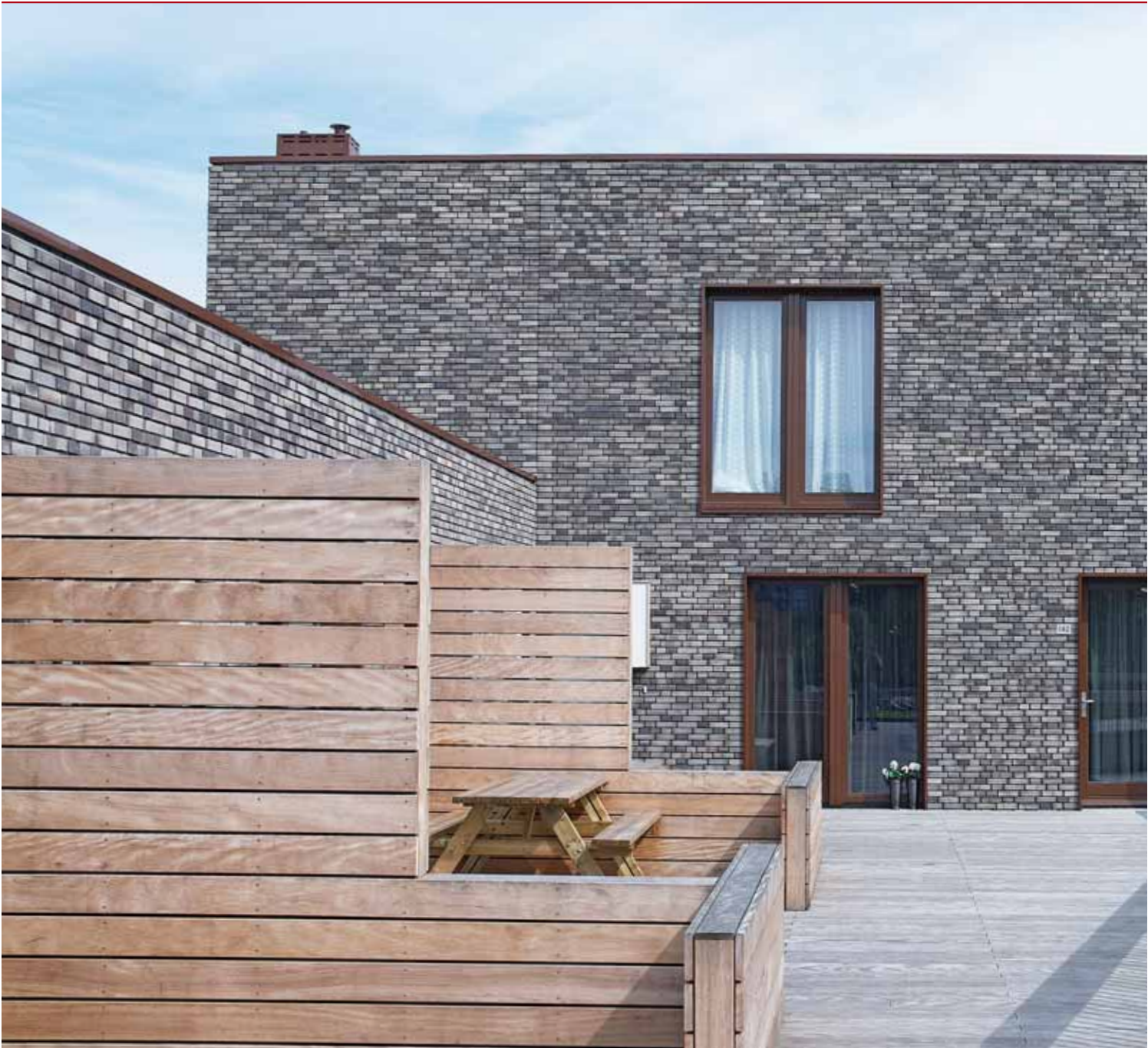
Bijzondere baksteen

Projectarchitect Haiko Meijer van Onix: 'Om de eenheid van de volumes te versterken, hebben we de kleur van het metselwerk en de stalen kozijnen op elkaar afgestemd. De tint van de bruin gemoffelde kozijnen is in harmonie met de antracietkleurige baksteen. Er zit wel contrast in de textuur van de materialen. We hebben gekozen voor een bijzondere baksteen waarbij geen steen gelijk is aan de andere. De bakstenen zijn sterk gemêleerd van kleur en er zitten verschillen in de breedtematen. Juist deze kleur- en maatverschillen geven diepte en levendigheid aan de gevel. Ook het vakkundig uitgevoerde wildverband draagt hier aan bij. Het ruwe metselwerk komt nog beter tot zijn recht doordat het afsteekt tegen de strak gedetailleerde kaders van de stalen kozijnen'.

Amsterdamse school

Het publiek toegankelijke hof is bereikbaar via een brede, formele trap. 'Die trap hebben wij ontworpen met een knipoog naar de Amsterdamse school' vertelt Meijer. 'De gehele trap, inclusief de treden en de balustrade, is gemetseld en wordt overspannen door een eveneens gemetselde poort.' In de poort bevindt zich een speciale woning. →

Deze poortwoning overdekt naast de trap ook de centrale ingang van de parkeerruimte. Met dit volume worden de twee rijen woningen samengevoegd tot een solide geheel en krijgt het blok een spectaculaire entree.

Architectenbureau:

Onix, Groningen

Terca gevelbakstenen:

Wienerberger Bemmels Blaauw, vormbak, waalformaat

Markant kroonjuweel

Op de plek waar vroeger de brandweerkazerne en het postdistributiecentrum van Cuijk lagen, staat nu een nieuw dienstencentrum naar ontwerp van Dana Ponec architecten. Het omvangrijke programma van het gebouw is zorgvuldig in de bestaande situatie ingepast. Getooid met opvallende, grijze puntdaken voegt het gebouw zich als vanzelfsprekend naar de omgeving. Het kroonjuweel - de markante passage met hoofdentree van het dienstencentrum - springt daarbij direct in het oog.

'We wilden een nieuw straatje toevoegen aan het stedelijk weefsel van Cuijk en geen enorme doos maken', vertelt architect Dana Ponec. Naar voorbeeld van de Tsjechische kubisten, meesters in het spelen met de schaal van grote gebouwen, is in een aantal stappen een subtiele geleiding in de gevel aangebracht. Ten eerste is het volume van het complex in tweeën gedeeld door een steeg. Vervolgens is de rest van het geveloppervlak gebroken met de passage. Om de schaal van het gebouw te verfijnen is het gebouw verdeeld in kleine eenheden. Iedere beukmaat is af te lezen uit de gevel en voorzien van een eigen pannendak gedekt met grijze keramische dakpannen.

'Gedurende het ontwerpproces werd ons gevraagd een extra verdieping op het gebouw te maken, voor extra vierkante meters. Om te voorkomen dat het gebouw er

alsnog als massieve blokkendoos uit zou komen te zien, is een dubbele gevel toegepast op de bovenste verdieping', voegt Ponec toe. Het gebouw lijkt daarmee opgebouwd te zijn uit allemaal afzonderlijke pandjes.

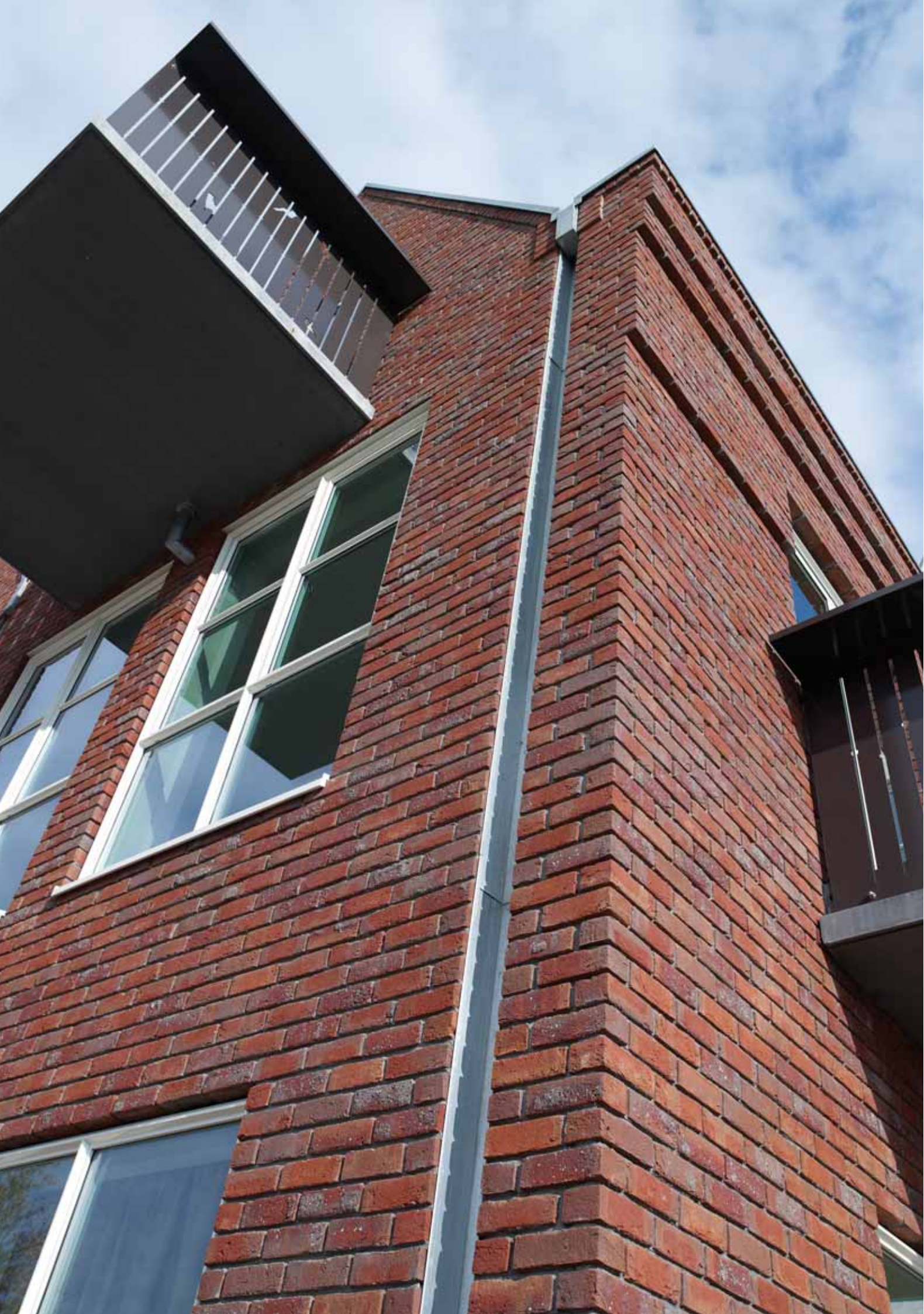
Weven met baksteen

De samenhang in het aanzicht van het gebouw is gewaarborgd door de gevel van het volledige gebouw te metselen met dezelfde rode, gemêleerde baksteen. De kloeke keramische gevel, met grote opgedeelde kozijnen, refereert aan de industriële gebouwen die Cuijk rijk is, zoals de oude sigarenfabriek. Ook de gevel van de passage, met het 'eigenwijze' platte dak, is vervaardigd uit hetzelfde type baksteen. Door een deel van de stenen staand te verwerken en ze iets buiten het vlak te laten steken is een sierlijk reliëf gevormd. Het patroon verwijst naar de compositie van de schuine daken en geeft diepte aan de gevel, zodat het op echt breiwerk lijkt. Dit effect wordt nog versterkt doordat de bakstenen in lichte kleur zijn gekeimd. De bijzondere patronen van metselwerk zijn niet alleen in de buitengevel van de passage terug te vinden, maar lopen door van buiten naar binnen.

De gemetselde binnengevel van de passage is voorzien van een uniek keramisch kunstwerk. Het is het resultaat van de deelname van Dana Ponec en kunstenaar Eva Crebolder aan het 'Combined Residencies' project bij

→

het .ekwc (Europees Keramisch Werkcentrum) in 2008. Ponec: 'Omdat de passage de geleidelijke overgang vormt van buiten naar binnen, verdient de aankleding ervan extra aandacht: het is stedelijk interieur. Speciaal hiervoor hebben we in het .ekwc in Den Bosch vier verschillende wit geglazuurde reliëfstenen ontwikkeld. In de passage zijn deze stenen gemetseld in een patroon dat als het ware een wandkleed vormt. Dit reliëf komt nog beter tot z'n recht doordat het metselwerk eromheen wit is afgewerkt met een mineraalverf van Keim.'

Architectenbureau:

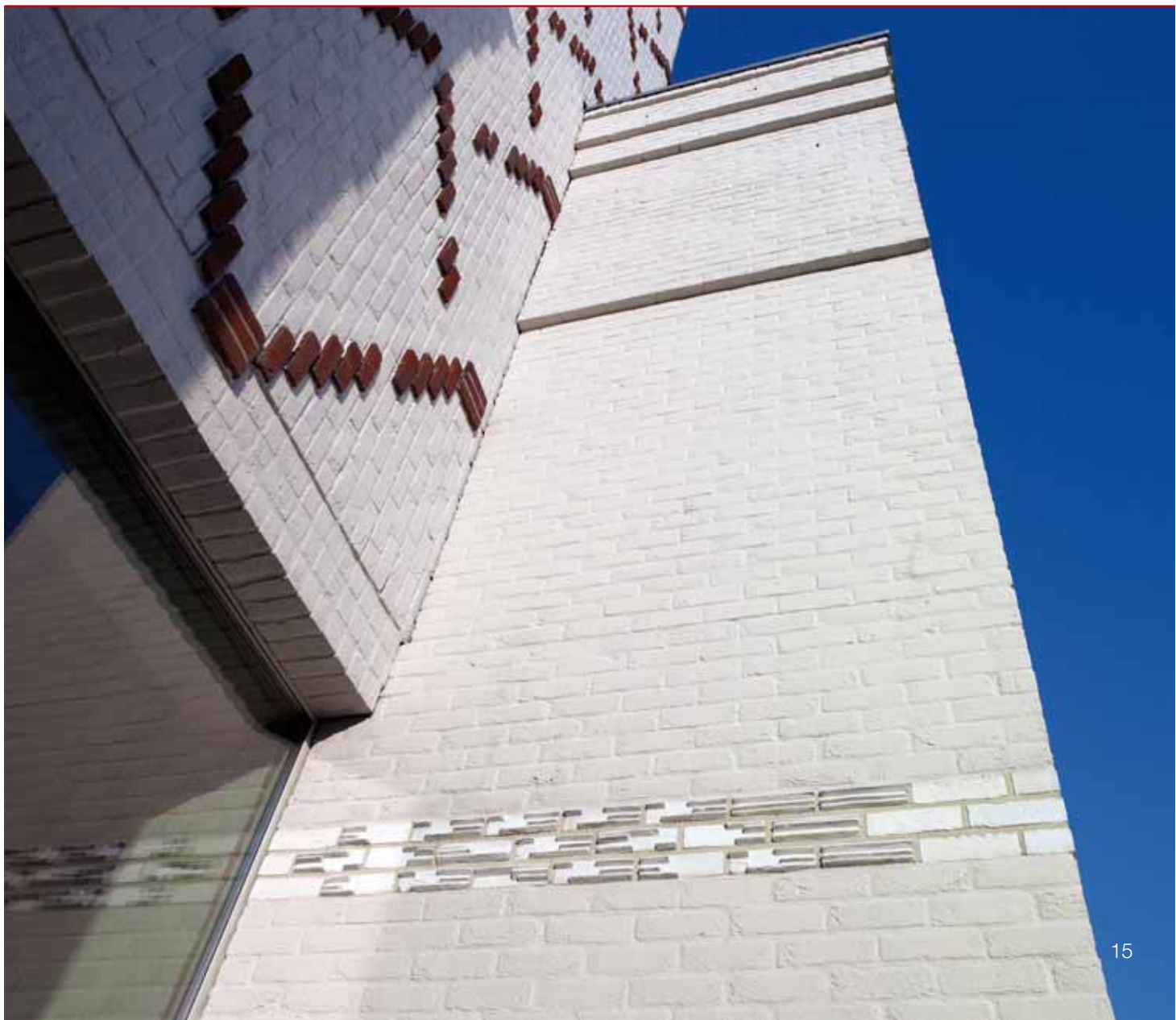
Dana Ponec architecten, Amsterdam
In samenwerking met Eva Crebolder in het .ekwc-project/combined residencies.

Terca gevelbakstenen:

Wienerberger Nuance - Rood, Napels, Heukelom
en profielstenen, handvorm, dikformaat

Koramic dakpannen:

Wienerberger Tegelen - Madura lichtgrijs

Dynamiek in contrasten

Het project La Liberté huisvest de combinatie van sociale huurwoningen en kantoren en is het boegbeeld van een plan voor stedelijke vernieuwing in Groningen. Het Franse architectenbureau Dominique Perrault Architecture maakte het ontwerp voor twee torens met een vierkante plattegrond, van respectievelijk achtendertig en vijfenzeventig meter hoog. De torens zijn verbonden met een loopbrug op de vierde verdieping die toegankelijk is voor alle gebruikers van het gebouw. Met opvallende zwart, wit en grijs gemetselde gevels en grote glaspartijen vormt La Liberté een nieuw herkenningspunt van de westelijke entree van de stad.

La Liberté is een grootschalig nieuwbouwproject met een bijzondere combinatie van functies gehuisvest in twee torens. De eerste drie verdiepingen van de torens zijn ingericht met bedrijfsruimten en de entrees van de woningen. Om een relatie met de omliggende laagbouw te leggen is de gevel van deze bouwlagen afwijkend gematerialiseerd met glas in een horizontale belijning. 'De kantoorgevels zijn voorzien van strepen om de zonwerendheid van het glas te verhogen. Perrault heeft deze strepen al eens eerder toegepast in Barcelona, maar dan spiegelend. Vanwege het vaak druilerige weer in Nederland is hier gekozen voor een witte variant', vertelt architect Francine Neerhof Oving, werkzaam bij Oving Architecten, het bureau dat als lokale partner van Dominique Perrault Architecture verantwoordelijk was voor de uitvoering van het project. De gevel van de vierde verdieping is dan ook uitgevoerd in glas. Deze terugliggende laag vormt de overgang van kantoor- naar woonfunctie.

Gestapelde volumes

Op de hoger gelegen verdiepingen zijn honderdtwintig appartementen gerealiseerd. Het woonprogramma is - vertaald naar de gevel - verdeeld over drie min of meer vierkante blokken. Deze gemetselde volumes lijken als de blokken uit een blokkendoos gestapeld te zijn op de glazen onderbouw. De hoge toren is gevormd met twee blokken, de lage met één blok. De suggestie van losse blokken wordt versterkt door de kleurstelling van het metselwerk. Daar waar de blokken aan elkaar grenzen zijn de gevelvlakken contrasterend licht en donker. Een blok is bijvoorbeeld nooit helemaal rondom wit of zwart, witte gevelvlakken worden afgewisseld met zwarte. Hierdoor ontstaat een dynamisch gevelbeeld dat vanuit ieder standpunt verschillend is. Een ritme van verspringende kozijnen geeft de torens een speelse uitstraling.

Aan twee zijden van de torens kunnen de ramen niet worden geopend omdat het gebouw naast de snelweg ligt. Om de woningen aan deze "dove" gevels toch te voorzien van een goede verbinding met buiten, is aan de meeste van deze appartementen een tweede loggia toegevoegd. Rondom de gevel bij de loggia's zijn spiegelende roestvast stalen panelen haaks op de gevel gemonteerd. Zij bieden door reflectie meer daglicht in de loggia's. Zo ontstaat een dialoog tussen het gebouw en haar omgeving.

Architectenbureau:

Dominique Perrault Architecture, Parijs
Nederlandse partner: Oving architecten, Groningen

Terca gevelbakstenen:

Wienerberger Kirchimmen - F1 en C1, strengpers, waalformaat
Wienerberger Heteren - Avenue zwart onbezand, strengpers, waalformaat

Karakteristieke kappen

Voor het uitbreidingsplan Walstein in Harderwijk maakte de gemeentelijke stedenbouwkundige dienst een opzet met korte woonblokken in een golvend stratenpatroon. De woningen grenzen aan groene brinken en waterpartijen. Door te spelen met de vorm, oriëntatie en kleur van de kappen werd vanuit de wens om uniformiteit juist een zeer gevarieerd straatbeeld gemaakt.

Walstein ligt in de wijk Frankrijk in het oostelijke deel van Harderwijk. Deze nieuwste uitbreiding van de stad vormt de overgang van stedelijke bebouwing naar het buitengebied richting Hierden. De opzet is ruim en groen, met glooiende brinken en veel waterpartijen. Omnia Wonen ontwikkelde voor een deel van Walstein een divers woningbouwprogramma. In het stedenbouwkundige plan van de gemeente zijn deze ruim 130 woningen omschreven als 'autonome blokken van drie tot vijf woningen en twee-onder-een-kap woningen'.

4D architecten kreeg de opdracht om een plan te maken dat de door de gemeente gewenste autonomie en de door Omnia Wonen verlangde uniformiteit met elkaar combineert. Architect Willem-Alex Jansen vertelt over de uitgangspunten: 'We hebben natuurlijk eerst goed gekeken naar de verkaveling. Om tegemoet te komen aan de wensen van de opdrachtgever hebben we een uniforme

basiswoning ontwikkeld met een beukmaat van 6 meter. De variatie is gemaakt met de kappen, die per blok anders zijn gedraaid of zelfs gespiegeld.'

Gespiegelde kappen

De woningen kregen forse kappen, refererend aan de locatie aan de rand van de stad. 'De gewenste "landelijke uitstraling" hebben we vertaald naar de kap. Voor de vorm is referentie gezocht in de boerderijen in de omgeving. Hier op het bureau noemen we de woningen dan ook boerde-rijtjes', vertelt Jansen. 'Ook in de materialisering is dat verband gelegd. Het metselwerk refereert aan het in de omgeving gebruikelijke "boerengrauw" en de kappen zijn natuurlijk uitgevoerd met keramische dakpannen.'

Het spel met de vormen in het dak is per blok anders gespeeld. De basisvorm van het dak gaat uit van een hoge daklijn aan de ene kant en een lage, steilere daklijn aan de andere kant. De lage gootlijn is afwisselend aan de voorkant en de achterkant van de rijtjes geplaatst, waarbij op de koppen de kappen soms zelfs zijn gespiegeld. 'Om de blokken nog meer autonomie te geven, zijn alle kappen bij de overgangen aan de zijkant afgeschuind', vertelt de architect. 'Daarbij konden de bewoners kiezen voor een extra kozijn in het dakvlak op de zolderverdieping. Het maakt dat elk blok echt een eigen karakter heeft', aldus Jansen.

→

De veelheid aan vormen had zeker consequenties voor de detaillering en keuze voor de dakpan. Jansen: 'Het aantal hulpstukken dat bij een bepaalde dakpan kon worden geleverd, heeft zeker een rol gespeeld in de beslissing. Als je kiest voor een beeldbepalende dakvorm met een lappendeken van pannen, dan moeten ook de verticale vlakken en de randen in keramisch materiaal worden gemaakt.' In samenspraak met de opdrachtgever werd gekozen voor daken in twee kleuren: antraciet en rood ("amarant"). 'Eerst hebben we een voorstel gemaakt met de daken afwisselend in donkergrijs en rood. Dat werd erg onrustig. Nu is één doorgaande straat in rood en de andere in antraciet', vertelt Jansen. Hij is vooral te spreken over de rode dakpan. 'Die pan ziet er van een afstand simpel uit, maar heeft dichterbij een rijkdom aan nuancering.'

Doorlopende band

Ook de detaillering is afgestemd op het boerderijthema. 'Het is een vrij forse detaillering met flinke kozijnen en opvallende goten', stelt Jansen. Vooral de dakgoot steekt flink af bij het metselwerk en pannendak. De doorlopende witte belijning accentueert het spel met de vormen in de kappen. De architect: 'De dakgoot is van polyester en spe-

ciaal voor dit project ontwikkeld. Eén stuk goot is 6 meter lang. Eerst waren we wat sceptisch over het materiaal. Maar met het resultaat zijn we zeker heel tevreden: de goot speelt een duidelijke rol in het spel van de gevel en het dak. Met dit materiaal is de doorlopende band vrijwel naadloos.'

Architectenbureau:

4D architecten, Putten

Koramic dakpannen:

Wienerberger Tegelen - Alegra leikleur mat en Alegra amarant

Historisch breiwerk

Het Kees Stipplein in Veenendaal wordt getransformeerd tot het kloppende, culturele hart van de stad. Als onderdeel van het stedenbouwkundig plan voor het centrum dat Soeters van Eldonk architecten maakte, is het gebouw van de oude wolfabriek Hollandia weer in volle glorie hersteld. Het heeft een prominente cultuurfunctie en een nieuw 'gezicht' gekregen aan het plein. De Cultuurfabriek herbergt nu de bibliotheek, het historisch museum Viseum, de kunsttieleen en de historische vereniging.

Op de straatgevel na is de voormalige wolfabriek geheel van de grond af opnieuw opgebouwd. De constructie was in zo'n slechte staat dat alles moest worden gesloopt. In de geest van de oude fabriek is ervoor gekozen de aanbouw een vergelijkbaar stoere betonconstructie te geven waarbij de betonnen kolommen en balken in het zicht zijn gelaten. De oude gevel is met respect voor de geschiedenis gerestaureerd.

Zoals bij vele fabrieken is het fabrieksgebouw in de loop der tijd steeds uitgebreid. Dit is in de gevel nog terug te zien doordat deze uit verschillende delen bestaat met eigen entrees en afwijkende kozijnindeling. Bij de restauratie is dit bewust zo gelaten. De oorspronkelijke gevel is schoon-

gemaakt en opnieuw gevoegd. Voor het reparatiewerk is een speciaal formaat baksteen gebruikt. Architect Jos Van Eldonk: 'We hebben lang gezocht een baksteen die nageenog, maar niet precies gelijk is aan de originele baksteen voor het reparatiewerk. Zo hebben we een nieuwe laag aangebracht in de gevel van de fabriek. Met die gelaagtheid in de gevel is het leven dat het gebouw heeft gehad nog voelbaar. Het zijn als het ware de leeftijdsringen van de fabriek.'

Grote gebreide trui

Op de kop is het gebouw uitgebreid met een deel nieuwbouw. Met dit bouwdeel krijgt de fabriek een gezicht aan de pleinzijde. In de nieuwbouw zit onder andere de gedeelde entreehal van alle gebruikers. De nieuwe gevel is vormgegeven als een grote, gebreide trui, de letterlijke verwijzing naar het verleden. Van Eldonk: 'We hebben ons verdiept in breipatronen en steekjes en ze vertaald naar onze gevel. Zo hebben we bijvoorbeeld gebruik gemaakt van de gerstekorrel: dat is een reliëfsteekje, weergegeven door bakstenen die twee centimeter naar buiten steken ten opzichte van de rest van het gevelvlak.'

Een warm okergele handvormsteen vormt de basis van het metselwerk. Doordat de voeg net iets donkerder gekleurd

is dan de baksteen krijgt de gevel een subtiele dieptewerking. Geglazuurde, felgekleurde stenen maken het breipatroon compleet. Het "wollen trui-concept" komt niet alleen tot uiting in het metselwerk, ook de kozijnen van de glazen pui van de nieuwbouw lijken geweven. Dit effect is bereikt door te spelen met de dikte van de kozijnprofielen. Zelfs de geprofileerde dakrand ziet eruit als de boord van een trui. Daarmee vertelt de gevel een nieuw verhaal over wol en krijgt tegelijkertijd de geschiedenis een plek.

Architectenbureau:

Soeters Van Eldonk architecten, Amsterdam

Terca gevelbakstenen:

Nieuwbouw:

Wienerberger - Capri, handvorm, WF - aangevuld met Loire, Elise, Amazone en Aubergine donker

Renovatie:

Wienerberger - Brons naturel, vormbak, renovaformaat

Krachtig bakken

Een enorm parkeerterrein aan de Maas in Venlo wordt vervangen door een levendige boulevard waar mensen kunnen wonen, werken en winkelen. Het nieuwe masterplan verbindt de introverte binnenstad weer met de Maas. Onderdeel van het plan is de imposante Romertoren, een nieuw herkenningspunt voor de stad. Het woongebouw is nauw verweven in de omgeving door een bijbehorende laagbouw die op de begane grond en eerste verdieping een winkelfunctie heeft. Doordat voor de laagbouw dezelfde bruinpaarse baksteen is gebruikt als voor de toren, vormt het ensemble een duidelijke eenheid.

De Romertoren ligt op een scharnierpunt tussen de oude binnenstad en de Maas. 'We wilden niet alleen een visueel bakken maken', vertelt projectarchitect Bettina Sättele van JCCArchitects Jo Coenen & Co, 'maar ook een gebouw dat dagelijkse bewegingen van mensen begeleidt. We hebben rekening gehouden met bestaande looplijnen en een passage toegevoegd die een directe doorgang van de binnenstad naar de Maas vormt.' Het bureau maakte ook het masterplan voor het gebied, dat een duidelijke verbinding moet worden van de binnenstad met het gebied rond de Maas. De vorm van de toren is gebaseerd op invloeden vanuit het stedelijk weefsel. Bovendien is de toren gesplitst in twee delen, met een eigen geometrie, waardoor het totaal

minder volumineus aandoet. Ze worden slechts verbonden door een terugliggende glazen kern met een verkeersruimte. De tweedeling wordt versterkt doordat de delen verschillend zijn gematerialiseerd.

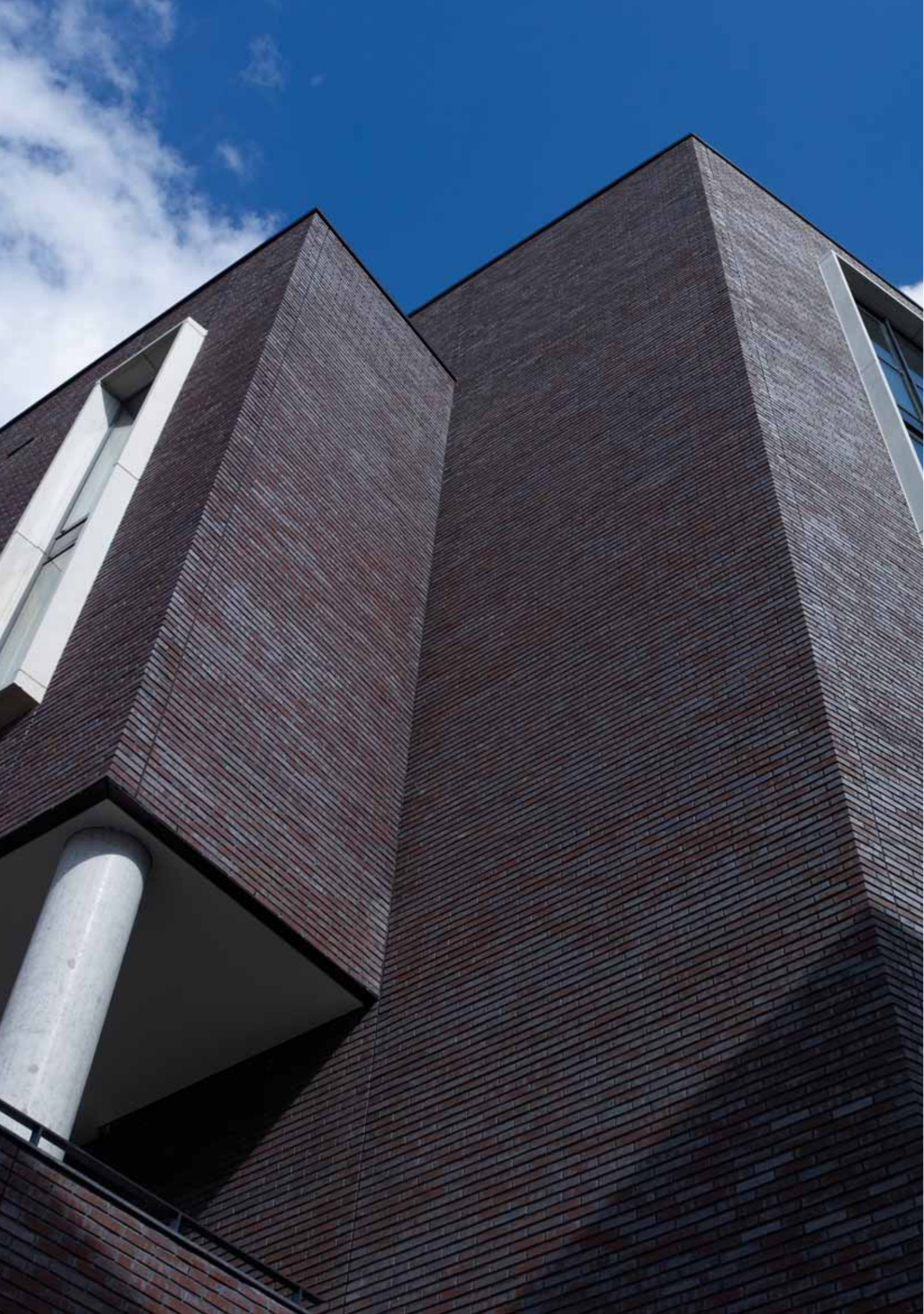
Nuances

De Romertoren is, net als de laagbouw, grotendeels opgebouwd uit diep gekleurd metselwerk. Architect Sättele: 'De kleur van de bakstenen is geïnspireerd op de kleur van één van de oudste gebouwen van Venlo, het Romerhuis. Dit pand uit de zestiende eeuw is opgebouwd uit donker metselwerk. Hoewel de nieuwe bakstenen zeker niet dezelfde kleur hebben als die van het Romerhuis, is de roodbruin-paarsachtige kleur wel terug te vinden in de oude gevel. De kleurnuances van onze bakstenen komen extra tot uitdrukking omdat wij een wasserstrichsteen hebben gebruikt. Dat is een bijzonder hoogwaardige baksteen die veel harder is gebakken dan een normale baksteen, waardoor hij weinig water opneemt. Daarom heeft de baksteen ook een zilverkleurige glans die bij iedere belichting anders is.'

De strak gedetailleerde, witte kaders en overstekende vloerranden van geprefabriceerd beton zijn in scherp contrast met het metselwerk. Het beeld van het andere deel van de toren wordt bepaald door smalle vloerranden op overstek, bekleed met voorgepatineerde, koperen bepla-

→

ting. 'Wij hebben bewust gekozen voor een relatief zacht plaatmateriaal dat nooit helemaal egaal glad is. Dat geeft enige nuance in de belijning en het verzacht de uitstraling', aldus Sättele. De kleuren van de koperen platen en het metselwerk zijn sterk aan elkaar verwant. Zo vormen de twee delen van de toren samen een krachtig geheel.

Architectenbureau:

JCCArchitects Jo Coenen & Co, Maastricht

Terca gevelbakstenen:

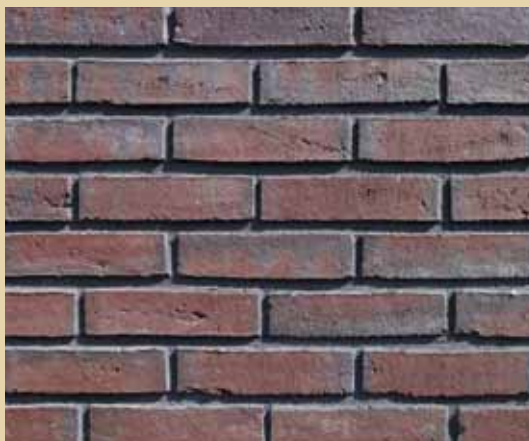
Wienerberger Kirchkimmen – RBB, wasserstrich, waalformaat

STEEN & TECHNIEK METSELWERK EN DILATATIEVOEGEN

De Romertoren wordt gekenmerkt door diep gekleurd metselwerk met relatief lange lage borstweringsvlakken. Vooral in de hoogbouw van de Romertoren komen deze metselwerkvlakken voor. Gezien de grootte van het project zijn verticale en horizontale dilataties in het metselwerk noodzakelijk.

Dilataties maken de uitzetting van metselwerk onder invloed van temperatuursverhogingen, zoals door de inwerking van de zon, mogelijk. De lineaire uitzettingscoëfficiënt van metselwerk $\alpha = 0,006 \text{ mm}/(\text{m} \cdot \text{oK})$.

Voor de zomersituatie ontstaat een [horizontale] verlenging bij een metselwerk lengte van 10 m van:

$$\alpha \cdot \Delta T \cdot L = 6 \cdot 10^{-6} \cdot (55 - 5) \cdot 10.000 = 3,00 \text{ mm}$$

Voor de wintersituatie ontstaat een [horizontale] verkorting van: $\alpha \cdot \Delta T \cdot L = 6 \cdot 10^{-6} \cdot (-20 - 5) \cdot 10.000 = 1,50 \text{ mm}$.

- $\alpha =$ Lineaire uitzettingscoëfficiënt voor metselwerk
- $\Delta T =$ Temperatuurverschil
- $L =$ Gevellengte in meter

Bij een metselwerk lengte van 10 m kan een uitzettingsverschil van 4,5 mm optreden. Dilataties in het metselwerk maken dat mogelijk.

De verticale dilataties zouden in de borstweringsvlakken het gewenste beeld aanzienlijk verstoren. Verticale dilataties kunnen met gebruik van stalen lintvoegwapening op een grotere onderlinge afstand worden aangebracht. In de borstweringen van metselwerk die een hoogte bezitten van 700 mm zijn volgens opgave van het betrokken adviesbureau vijf lagen stalen lintvoegwapening toegepast. Hiermee werd bereikt dat de afstand tussen de verticale dilatatievoegen tot een afstand van 10,5 m kon worden vergroot, overeenkomstig de wens van de architect.

Optimistisch en zorgvuldig

Het enthousiasme en optimisme waarmee de woonblokken van de Salvador Dalistraat in Vlissingen zijn ontworpen, is van de gevel af te lezen. Door volumes speels ten opzichte van elkaar te laten verspringen is er op bijzondere wijze diepte in de gevel gecreëerd. De dieptewerking wordt versterkt door het bijzondere metselwerkverband. Op een stevige basis van metselwerk staan erkers met verdiepingshoge kozijnen die met open blik de straat in kijken.

Het project kreeg de naam Inicio, dat 'begin' betekent in het Spaans. Het staat voor een nieuw begin van de wijk in Vlissingen waarvoor KuiperCompagnons het herstructureringsplan heeft gemaakt. De woonblokken aan de Salvador Dalistraat zijn ontworpen door Gianni Cito van Dok architecten en worden gevormd door ruim veertig eengezinswoningen van twee of drie verdiepingen hoog.

De oorspronkelijke vraag aan Dok architecten was om een plan te maken voor een straat met koopwoningen. In het licht van de economische crisis is het plan herzien en is een deel van de woningen veranderd naar sociale huurwoningen. Deze uitdaging hebben de architecten aangegrepen om kwalitatief hoogwaardige sociale huurwoningen te ontwerpen. Zij hebben zich, samen met de aannemer en opdrachtgever, hard gemaakt om de sociale huurwoningen hetzelfde afwerk-niveau te geven als de koopwoningen.

Precisie

Voor alle woningen is hetzelfde type baksteen in twee verschillende kleuren toegepast. Daardoor kan een gedifferentieerd straatbeeld ontstaan maar blijven alle woningen duidelijk familie van elkaar. Het metselwerk springt direct in het oog: de bakstenen zijn klamp verwerkt in tegelverband. Hierbij zijn de bakstenen gedraaid waardoor het mortelbed zichtbaar is en

recht boven elkaar gemetseld zonder overlappingsen. Architect Gianni Cito: 'Ik zou graag de aandacht richten op de enorme precisie waarmee de metselaars dit werk hebben uitgevoerd. Een dergelijk metselwerkverband is heel arbeidsintensief. Om de drie strekken moet een laag wapening worden opgenomen om de stijfheid van de wand te garanderen. De tolerantie tussen het metselwerk en de aluminium erkers is slechts zo'n 2 cm. Het ziet er zeer strak uit. Mijn complimenten!'

Subtiële overgang

Op een aantal niveaus is een subtiële overgang gecreëerd tussen privé- en publieke ruimte. De entree van de woning ligt verdiept ten opzichte van de uitbouw van de keuken en wordt - in de meeste gevallen - overdekt door een uitkragende erker. 'Het entreegebied is officieel een publieke ruimte, maar ik hoop dat mensen zich die ruimte echt zullen gaan toe-eigenen en er bankjes en planten zullen neerzetten' aldus Gianni Cito. Ook de bestrating van de verbrede stoep is in twee kleuren gelegd, waardoor een gevoelsmatige overgangszone is gemaakt tussen publieke en collectieve ruimte.

De beleving van de straat vanuit de publieke ruimte is steeds net even anders, ondanks de repetitie in de blokken. Dit komt doordat de straat zich naar het midden toe verbreedt en zich naar de uiteinden versmalt. Gianni Cito: 'De knik houdt een bepaalde spanning in de straat. Het zijn vrij lage bouwblokken en het gevoel van beslotenheid dat nu ontstaat zou er zonder die ingreep niet zijn geweest. Het geeft een dynamisch beeld.'

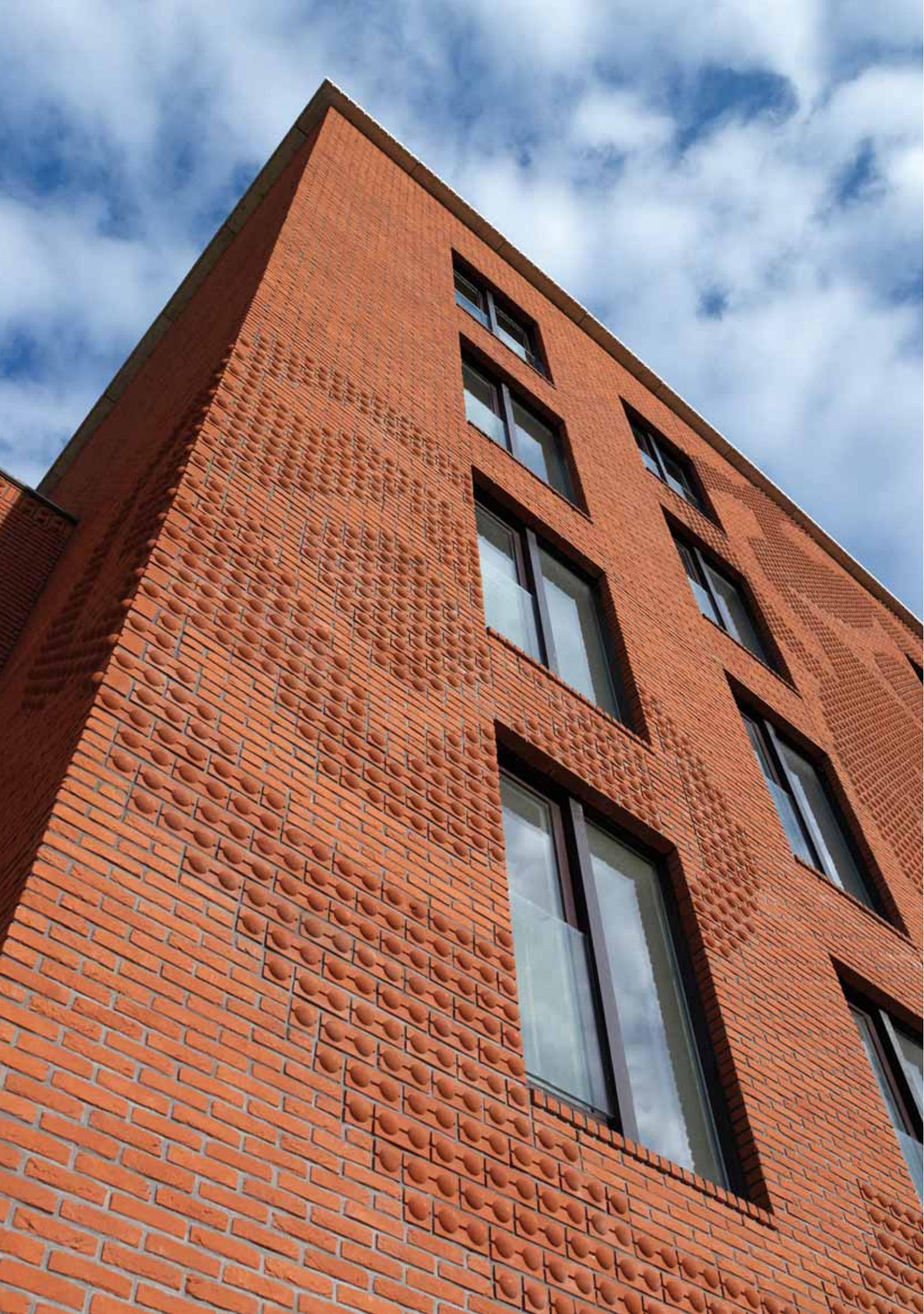
Architectenbureau:

dok architecten, Amsterdam

Terca gevelbakstenen:

Wienerberger Nuance - Heukelom en Verda, handvorm, dikformaat

Sierlijk dessin

De verouderde negentiende-eeuwse volksbuurt Crooswijk te Rotterdam krijgt nieuw leven ingeblazen. Naar stedenbouwkundig plan van West 8 wordt op grote schaal vervangende nieuwbouw gerealiseerd. Om de pandsgewijze verkaveling van de wijk te behouden is het plan niet uitbesteed aan één architect, maar aan zes verschillende architectenbureaus. Uitgangspunt voor de materialisatie van alle nieuwbouwegevels is baksteen.

Drost + van Veen architecten heeft voor het vernieuwingsplan in Crooswijk negenendertig eengezinswoningen en acht appartementenblokken ontworpen. Als statige panden staan de appartementengebouwen verspreid over het plangebied. Verrassende en sierlijke dessins, gemaakt met een speciaal voor dit project vervaardigde reliëfsteen, verfraaien de gevels. Architect Simone Drost: 'Wij hebben een analyse gemaakt van de oorspronkelijke negentiende-eeuwse woningen. Daaruit kwam een driedeling in de opbouw van de gevel naar voren: plint, middendeel en dakrand. Deze structuur hebben wij in onze gevels terug laten komen. Wat ons ook fascineerde waren de decoraties in de gevels, die je zelfs bij de meest bescheiden woning aantrof, meestal in kleine details. We wilden op onze nieuwe gevels een extreem uitvergrootte decoratie toepassen. In samenwerking met dessinontwerper Rita Verhoeven hebben we organische patronen gemaakt die de hele gevel beslaan.'

Bollensteen

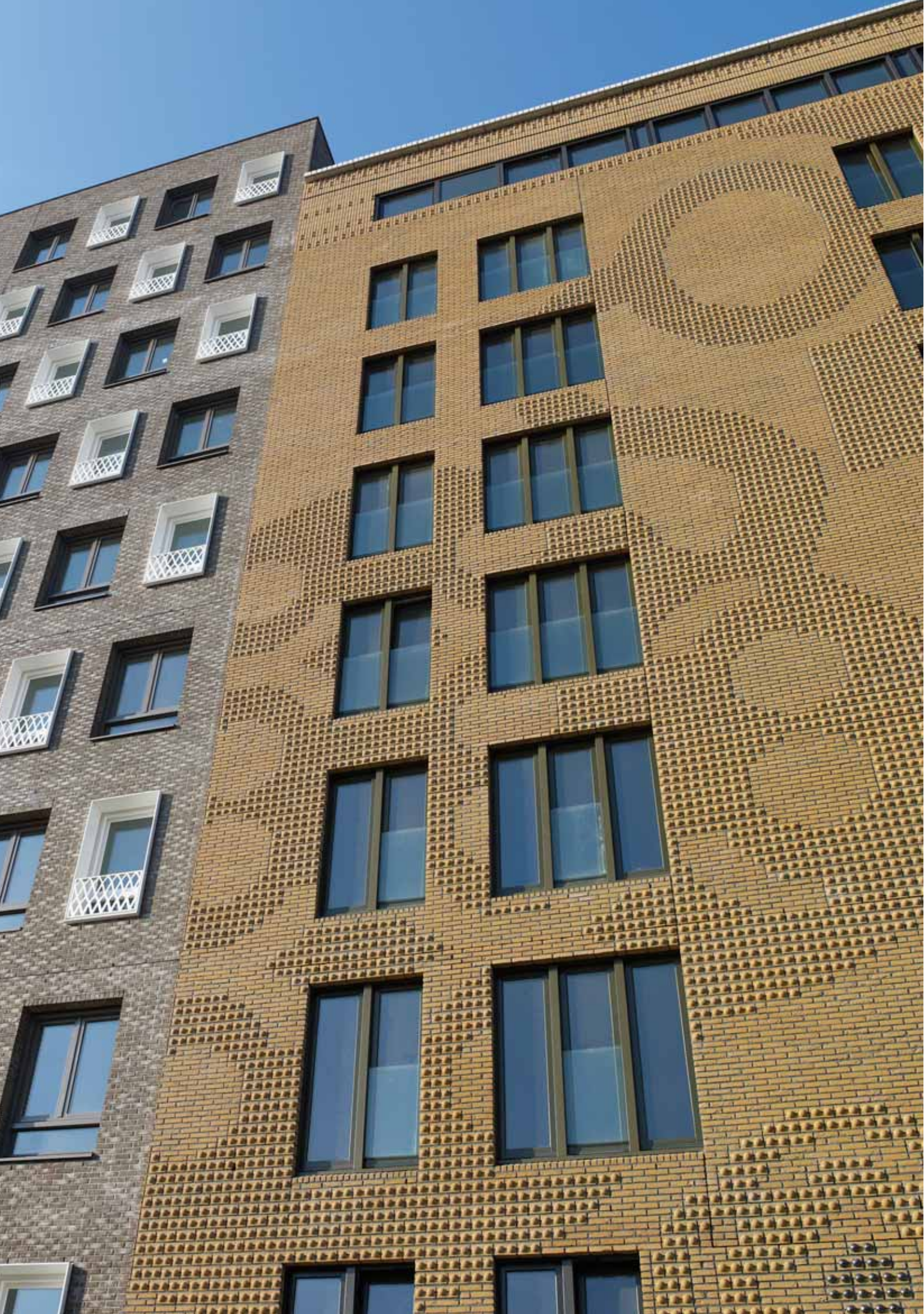
Het creëren van een reliëfsteen waarmee de dessins worden gevormd, was een ontwerpproces op zich. 'Wij zijn op zoek gegaan naar een gevelsteen met een bol als reliëf. Die baksteen bleek nog niet te bestaan. Samen met Wienerberger zijn we aan de slag gegaan om die steen te ontwikkelen. Er is een hele reeks mallen gemaakt en daaruitvolgend zijn veel verschillende bakstenen gebakken. De reeks begon met een baksteen waar de halve bol uit het volume was weggenomen en eindigde met een baksteen waar twee halve bollen uit steken', vertelt Drost.

Bij de fabricage van deze speciale bakstenen wordt de standaard breedte aangehouden. Bijzondere stenen worden meestal gemaakt door een vorm in de mal te leggen en daarmee massa uit de baksteen weg te nemen. Bij de bollensteen is de vorm verder verdiept zodat de bol kon worden gevormd. Aangezien het architectenbureau wel op zoek was naar een waalformaat is de oplossing gevonden in een dubbel waalformaat plus voeg. Dit houdt in dat de steen dubbelhoog is met een ondiepe uitsparing die fungeert als schijnvoeg.

Blikvangers

De eerste appartementenblokken zijn opgetrokken uit warm gele of oranje bakstenen. Door de opvallende dessins zijn het echte blikvangers. Drost: 'Het effect is nog extremer dan we in eerste instantie hadden gedacht. Hoewel je er rekening mee houdt, zijn we toch verrast →

door de invloed van het weer op de gevel. In de regen bijvoorbeeld worden de bollen van boven nat en wordt de schaduwwerking versterkt. Met sneeuw blijft er een klein laagje liggen op de bolletjes, wat weer een heel ander beeld geeft, echt prachtig.'

Architectenbureau:

Drost + van Veen architecten, Rotterdam

Ontwikkeling en realisatie:

OCNC (Ontwikkelcombinatie Nieuw Crooswijk, bestaande uit Proper-Stok ontwikkelaars: Era Contour en Woonstad Rotterdam)

Terca gevelbakstenen:

Wienerberger Nuance - Bologna en Valencia, handvorm, waalformaat en vormstenen, dubbel waalformaat

STEEN & TECHNIEK VORMGEVING EN TEXTUUR

De gemetselde buitengevels van dit project bevatten zowel speciale vormstenen als bijzondere metselwerkverbanden. Staand halfsteenverband, staand tegelverband en liggend tegelverband worden onder andere toegepast.

Het gebruik van de vele verschillende vormstenen vraagt om extra inzet en aandacht van de metselaars op dit woningbouwproject, alleen dan ontstaat de figuratie in het metselwerk die de architect voor ogen heeft.

Het metselwerk wordt onder andere gekenmerkt door uitstekende metselwerkkaders rond de raamkozijnen op een aantal verdiepingen. Zowel de bakstenen aan de onderzijde als de bovenzijde van deze metselwerkkaders zijn voorzien van vormstenen. De vormgeving is dusdanig dat metselen op de bouwplaats nagenoeg onmogelijk is.

Om deze metselwerkkaders te kunnen realiseren is gekozen voor prefab baksteen-betonlateien. Deze prefab onderdelen zijn voorzien van gezaagde baksteenstrippen van "normale" stenen en vormstenen die op de betonfabriek worden ingestort.

Het metselwerk bij raamkozijnen zonder metselwerkkaders is tot in de neggekant doorgezet. Door gebruik te maken van prefab baksteen-betonlateien is dat mogelijk. Deze baksteen-betonlateien zijn voorzien van gezaagde baksteenstrippen. Omdat de oriëntatierichting van de

bakstenen regelmatig verschilt in combinatie met de gekozen figuratie is het vervaardigen van de baksteenstrippen een opgave op zich. Tekeningen met de exacte vormgeving en zaagmaten zijn in dit bijzondere project dan ook onontbeerlijk. In de werkvoorbereiding is veel aandacht besteed om de prefab baksteen-betonlateien te kunnen vervaardigen.

Компания Славдом

www.slav-dom.ru

Контактные данные в г. Москва

Профессиональный шоу-рум «Павелецкая»:

115114, Москва, Павелецкая наб., д. 2, с. 01, оф. 133,
деловой квартал «LoftVille»

**Демо-парк, шоу-рум, офис продаж «Можайское-
МКАД54»:**

121596, Москва, Можайское ш., д. 165, с. 1 (54 км.
МКАД, внешняя сторона, заезд через дублер)

8 (495) 640-51-51

8 (800) 333-51-51

msk@slav-dom.ru

Контактные данные в г. Санкт-Петербург

Профессиональный шоу-рум «Аптекарская»:

197022, Санкт-Петербург, Аптекарская наб., д. 12,
БЦ «Кантемировский»

Демо-парк, шоу-рум, офис продаж «Пискаревский»:

195273, Санкт-Петербург, Пискаревский пр., д. 150,
корп. 2, лит. Н

8 (812) 337-51-51

8 (800) 333-51-51

spb@slav-dom.ru

